

Комарницька Ганна Омелянівна,
аспірант Інституту регіональних досліджень НАН України (м. Львів)

УРБОКЛАСТЕРИ ЯК ІННОВАЦІЙНІ СТРУКТУРИ РЕГУЛЮВАННЯ УРБАНІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У РЕГІОНІ

У статті обґрунтовано поняття урбокластера як інноваційної структури з регулювання урбанізаційних процесів у регіоні. Виходячи з особливостей сучасного трактування процесів кластеризації в територіальних суспільних системах та з урахуванням актуальних тенденцій розвитку урбанізації в Україні з метою активізації переходу вітчизняної економіки на інноваційний шлях розвитку, запропоновано систему напрямків регулювання урбанізаційних процесів. Визначено перелік ключових регуляторів урбанізаційних процесів у регіоні та окреслено перспективи подальших досліджень.

Ключові слова: урбокластер, інноваційна структура, інноваційний розвиток, регулювання, урбанізаційні процеси, соціальна урбанізація, регулятори.

Постановка проблеми. В умовах нашої держави суперечності між розвитком міських та сільських поселень і відповідними особливостями способу життя населення все ще досить істотні. У другій половині ХХ століття країна пережила етап активізації міграційних процесів у напрямку «село-місто», унаслідок чого інтенсивно зростала роль міст, так і їхня територія, формувалась особливий міський уклад життя. Водночас із початком теперішнього століття згадані трансформаційні процеси практично зупинилися, і урбаністичний розвиток України перейшов у перехідну стадію згортання в класичному розумінні та поширення соціальної урбанізації і навіть деурбанізації. Усі ці процеси, а також загальне зростання ролі інноваційної діяльності в суспільному розвитку, центри якої, як свідчить світовий та вітчизняний досвід, зосереджені в урбанізованих поселеннях, зумовлюють необхідність у зміні підходів до трактування сучасних форм системи розселення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перспективним напрямком у сучасній економічній науці, що акцентує увагу на актуальних тенденціях розвитку постіндустріальної економіки, є концепція кластеризації, теоретико-методологічні основи якої викладені у працях таких вітчизняних учених, як О.І. Амоша [1], І.В. Лисенко [3], П.Т. Саблук, Г.М. Самійленко, І.В. Сандига [5], О.С. Телетов [9] та ін.

Кластеризація економіки в українській науці, головним чином, розглядається в контексті оптимізації розвитку підприємств та їхніх комплексів, а також удосконалення управління ними. Водночас соціальна складова кластеризації, яка є, на наш погляд, базовою у формуванні економічних систем і базується на наявній системі розселення, практично залишається поза увагою вітчизняної наукової думки.

Постановка завдання. Виходячи з цього, на нашу думку, назріла потреба в докорінному перегляді наявних підходів до розуміння кластеризації економіки й обґрунтуванні відповідного поняттєво-термінологічного апарату в контексті сучасних тенденцій розвитку зарубіжної науки. Власне, наведені міркування й зумовили основне завдання нашого дослідження.

Викладення основного матеріалу. Концепція кластеризації, що реалізується в сучасних умовах на регіональному рівні, є головним і визначальним фактором

забезпечення регіональної конкурентоспроможності [3]. Кластеризація економіки призводить до посилення функціональної спеціалізації окремих регіонів. Переваги такої ситуації зумовлюють і в нашій країні поступовий перехід до кластерної політики, що ґрунтується на підтримці географічної концентрації взаємозв'язаних підприємств. Як зазначає І.В. Сандига [5], основу такої політики, орієнтованої на інноваційний розвиток, складає комплексне використання соціально-економічного потенціалу територій шляхом перерозподілу ресурсів із метою збільшення капіталізації регіонів.

На сучасному етапі досліджень кластерний підхід активно використовується під час розроблення програм перспективного розвитку економіки регіонів, при побудові чи реструктуризації регіональних економічних підсистем, розв'язанні територіальних соціальних проблем, проблем раціонального ресурсовикористання, якості життя населення тощо [10, с. 179].

Сучасний економічний кластер, на думку О.С. Телетова, – це сукупність економічних об'єктів, об'єднаних матеріальними, фінансовими та інформаційними потоками на основі взаємодії та вирішення власних інтересів кожного з них у рамках кооперації та спеціалізації виробництв, переваги яких полягають у можливості кожного з учасників кластера якнайкраще розподілити свої певним чином обмежені ресурси [9, с. 179-180].

Системний аналіз і узагальнення літературних джерел [1-10] дали підстави виділити основні властивості та переваги кластера в сучасних економічних умовах:

- наявність сконцентрованих на визначеній території підприємств однієї або суміжних видів діяльності;
- взаємна підтримка підприємств у просуванні ресурсів та продукції в умовах нормальної ринкової конкуренції;
- наявність великої кількості діючих у кластері малих підприємств;
- вільний обмін інформацією всередині кластера;
- приплив інвестиційних ресурсів, які сприяють виникненню підприємств інфраструктури;
- залучення ресурсів із галузей, що не можуть їх ефективно використовувати;
- стимулювання підвищення конкурентоспроможності продукції, що випускається, не лише всередині кластера, але й на підприємствах, пов'язаних вертикальними технологічними зв'язками [1].

Виходячи з особливостей сучасного трактування процесів кластеризації в територіальних суспільних системах, а також із урахуванням нерозробленості як у вітчизняній, так і в зарубіжній науці теоретико-методологічних аспектів, власне, міської кластеризації, з метою оптимізації управління урбанізаційними процесами в регіоні, насамперед на етапі проектування, пропонуємо ввести в обіг поняття урбокластера.

Урбокластер у нашому розумінні – це територіальне поєднання форм розселення та видів економічної діяльності, що є джерелом поширення низки соціальних інновацій, у т. ч. специфічного міського способу життя, та генератором зростання сучасних міських агломерацій. Саме урбокластери, на наш погляд, повинні бути головними об'єктами регулювання урбанізаційних процесів у регіоні.

Аналізуючи тенденції інноваційного розвитку української економіки, ми доходимо висновку, що урбанізаційні процеси на сучасному етапі розвитку суспільства поступово переходять з економічної площини в соціальну. Відповідно змінюється напрям перебігу таких процесів від зростання ролі міст як великих економічних, культурних, політичних

центрів до поширення міського способу життя як на прилеглі, так і на віддалені території. Загалом сучасна глобалізація, головним чином, також пов'язана з урбанізаційними процесами, оскільки спричинена нею культурна та інформаційна гомогенізація суспільства має насамперед міське походження. Відповідно соціальний аспект урбанізації, який може бути виражений також через поняття соціальної урбанізації, призводить до просторового поширення як конструктивних, так і деструктивних явищ і процесів. У сучасних умовах, таким чином, стирається різниця між міським і сільським способом життя, а головна відмінність між різними типами поселень має, швидше, формальний – адміністративно-правовий характер і частково пов'язана зі сталими закономірностями територіального розподілу праці.

Тобто основним рушієм процесів розвитку сучасних урбокластерів є, власне, соціальна урбанізація як поширення міського способу життя (як у напрямку до зовнішніх периферійних зон, так і всередині самого кластера), який, особливо в разі наявності в його ядрі великого міста, характеризується суттєвою внутрішньою неоднорідністю.

У нашому трактуванні поширення міського способу життя є не лише зовнішнім щодо міст процесом і трактується дещо ширше. Соціальна урбанізація, на наш погляд, полягає в поширенні міського способу життя загалом, незалежно від типу поселення. Адже навіть у міських поселеннях часто є райони із сільським способом життя і, навпаки, у селах – із міським. Крім того, поширення міського способу життя необхідно розглядати також ширше, ніж просто розвиток відповідної міської інфраструктури.

Насамперед поширення міського способу життя відбувається на культурно-інформаційному рівні. Саме тому периферійні райони великих міст із відсутністю водопроводу, каналізації та інших елементів міської інфраструктури, а також деякі малі міста, у цілому, можуть і в таких умовах розглядатися як осередки концентрації міського способу життя за рахунок «міської» самоідентифікації їхніх мешканців.

З урахуванням вищевикладеного доцільно виділити дві полярні за змістом урбанізаційних процесів просторові структури – урбокластери та периферійні зони. Характерними рисами перших є ядерність (наявність одного чи декількох «ядер» – центрів зростання) та інноваційність, а других – розосередженість (диференційованість) та традиційність. У периферійних зонах загалом домінує сільський тип розселення, який, на відміну від міського, характеризується деконцентрацією населення та мережі суб'єктів господарювання.

У досліджуваному регіоні (Західна Україна) виділено 3 урбокластери (Львівський, Передкарпатський, Червоноградсько-Сокальський) та дві периферійні зони – Південну, що оточує Передкарпатський урбокластер, та Східну, що розміщена на схід від Львівського та Червоноградсько-Сокальського. У цьому контексті здійснено аналіз названих структур на прикладі великих і малих населених пунктів регіону незалежно від їхнього правового статусу. При цьому Львівський урбокластер потрібно розглядати як осередок інноваційного розвитку всього Західного регіону, оскільки він має досить потужні елементи інноваційної інфраструктури: бізнес-інкубатор при КУ «Львівська політехніка»; НДУ «Система», що займається сертифікацією інноваційної продукції; наукові лабораторії ВНЗ.

Очевидно, варто також відрізнити пропоноване нами поняття урбокластера від поняття агломерації і відповідно процеси кластеризації та агломерування. При тому, що обидва процеси мають спільну основу, їх відрізняють функціональні та управлінські (регуляторні) аспекти, зокрема, як це показано автором у табл. 1.

Таблиця 1 – Порівняльний аналіз форм територіальної організації системи розселення (агломерацій) та інноваційних урбанізаційних структур (урбокластерів)

Агломерація	Урбокластер
Форма організації системи розселення, що може виконувати низку функцій	Синтетичний (комплексний, поліфункціональний) характер. У випадку, коли певні функції не розвинені, то важливим завданням є їхнє забезпечення в майбутньому
Вагому роль відіграють просторові зв'язки, що виникають у результаті «територіальної гравітації» між населеними пунктами	Крім просторових, на провідному місці перебувають функціональні, управлінські, інформаційні зв'язки та спільні стратегічні цілі розвитку
Генетично пов'язана із процесами індустріалізації	Основне джерело формування – розвиток соціальної, інформаційно-культурної та інноваційної сфер
Переважає просторова та демосоціальна інтеграція	Домінує економічна та інформаційно-культурна інтеграція
Актуальна стадія розвитку багатьох урбосистем	Перспективний і прогностичний характер

Важливо зазначити, що з певної точки зору агломерації та урбокластери можна розглядати як складові одного й того самого урбанізаційного процесу. Адже урбокластер у нашому розумінні є однією із перспективних форм розвитку будь-якої агломерації.

На наш погляд, саме на базі урбокластерів доцільно планувати управління міським розвитком, оскільки лише так можна повною мірою врахувати всі наявні взаємозв'язки й тенденції розвитку систем розселення. Наприклад, недоцільно розділяти управління просторовим розвитком великого міста (рівень відповідного міського поселення) і його приміської зони (суміжні адміністративні райони), оскільки генетично й функціонально – це складові одного й того самого процесу.

Регулювання процесів формування та розвитку урбокластерів у регіоні, на наш погляд, повинен містити низку ключових напрямків:

- збалансований економічний розвиток ядра урбокластера – обласного центру;
- пріоритетність розвитку інформаційних технологій та сфери послуг;
- підвищення природного приросту населення та встановлення оптимального міграційного балансу;
- контроль над дотриманням планів перспективного розвитку міста в контексті забудови території та розширення його меж;
- зменшення негативного впливу міського господарства та транспорту на довкілля;
- установа оптимальної взаємодії між обласним центром та його приміською зоною;
- оптимізація галузевої й територіальної структур господарства;
- актуалізація правового статусу низки населених пунктів;
- інтенсифікація розвитку туризму та готельного господарства;
- підвищення рівня життя міського населення, формування прогресивної вікової та соціальної структури;
- зменшення міграційного відпливу населення – як зовнішнього, так і

внутрішньорегіонального;

- формування технополісів та інноваційних кластерів, поширення інформаційно-комунікаційних технологій;
- поширення інформаційно-комунікаційних технологій, зокрема доступу до мережі Інтернет;
- формування конкурентоспроможної пропозиції на ринку промислової та сільськогосподарської продукції підприємств регіону;
- розвиток транспортної інфраструктури та міського комунального господарства;
- подолання соціальних проблем та ін.

Усі окреслені напрямки можуть бути реалізованими за допомогою низки регуляторів, до яких відносимо правові, політико-адміністративні, макроекономічні, ринкові, організаційні, містобудівні, інфраструктурні, технологічні, демографічні, соціальні, культурні, інформаційні.

Висновки. Отже, інноваційний характер кластеризації в урбанізаційних процесах зумовлює актуальність як обґрунтування теоретико-методологічних основ відповідних досліджень, так і розроблення підходів до вирішення прикладних завдань міського розвитку на регіональному рівні.

Водночас з урахуванням перспективного й прогнозного характерів виділених нами інноваційних структур (урбокластерів) їх варто також урахувувати в планово-проектній та стратегічній документації, як галузевій, так і комплексній регіональній. Імовірно, що в перспективі може виникнути також необхідність у реформуванні системи адміністративно-територіального устрою з метою оптимізації управління відповідними урбокластерами.

Очевидно, що економічне значення інноваційних структур регулювання урбанізаційних процесів у регіоні прямо залежить від ефективності застосування низки регуляторів. Відповідно розроблення механізмів впливу цих регуляторів є перспективним напрямком наукових пошуків. Саме на це й повинні бути зорієнтовані **подальші дослідження**.

1. Амоша О.І. Формування кластерної моделі соціально-економічного розвитку міста [Електронний ресурс] / О.І. Амоша, К.В. Некрасова // Економіка будівництва і міського господарства. – Режим доступу: <http://prev.donnasa.edu.ua/win/publish/issues/esigh/st02.pdf>.

2. Важинський Ф.А. Зарубіжний досвід розвитку територіально-виробничих систем / Ф.А. Важинський, О.О. Жовтанецька, А.В. Колодійчук // Науковий вісник НЛТУ України. – 2007. – Вип. 17.3. – С. 141-145.

3. Лисенко І.В. Кластерна концепція інноваційного розвитку економіки регіону [Електронний ресурс] / І.В. Лисенко. – Режим доступу : http://www.confcontact.mcom/20111019/2_lisenko.htm.

4. Нагірна В.П. Територіальна структура господарства і розселення населення: ретроспектива і сучасні реалії / В.П. Нагірна // Український географічний журнал. – 2009. – № 1. – С. 36-41.

5. Сандига І.В. Кластеризація економіки як умова її розвитку [Електронний ресурс] / І.В. Сандига. – Режим доступу: <http://intkonf.org/sandiga-iv-klasterizatsiya-ekonomiki-yak-umova-yuyi-rozvitku/>.

6. Симагин Ю.А. Территориальная организация населения : учебное пособие для вузов / Ю.А. Симагин. – М. : ИТК «Дашков и Ко», 2005. – 243 с.

7. Стеченко Д.М. Управління регіональним розвитком : навч. посіб. / Д.М. Стеченко. – К. : Вища шк., 2000. – 223 с.

8. Сучасні урбанізаційні процеси: тенденції та регіональна диференціація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.geograf.com.ua/geoinfocentre/20-human-geography-ukraine-world/720-suchasni-urbanizatsijni-protsesti-tendentsiji-ta-regionalna-diferentsiatsiya>.

9. Телетов О.С. Маркетингове забезпечення кластеризації економіки на регіональному рівні / О.С. Телетов // Маркетинг і менеджмент інновацій – 2011. – № 1. – С. 176-184.

10. Феленчак Ю. Застосування кластерного аналізу в дослідженнях ризиків демографічних втрат: місто, регіон, держава / Ю. Феленчак // Схід : аналітично-інформаційний журнал – Спец. випуск. – 2011. – № 1 (108). – С. 178-182.

А.О. Комарницькая

Урбокластери как инновационные структуры регулирования урбанизационных процессов в регионе

В статье обосновано понятие урбокластера как инновационной структуры по регулированию урбанизационных процессов в регионе. Исходя из особенностей современной трактовки процессов кластеризации в территориальных общественных системах и с учетом актуальных тенденций развития урбанизации в Украине с целью активизации перехода отечественной экономики на инновационный путь развития, предложена система направлений регулирования урбанизационных процессов. Определён перечень главных регуляторов урбанизационных процессов в регионе и намечены перспективы последующих исследований.

Ключевые слова: урбокластер, инновационная структура, инновационное развитие, регулирование, урбанизационные процессы, социальная урбанизация, регуляторы.

Н.О. Komarnytska

Urboclusters as innovative regulation structure of urbanization processes in the region

The aim of the article. In the article the concept of urbocluster as innovative regulation structure of urbanization processes in the region is substantiated. Basing on the peculiarities of the modern interpretation of clusterization processes in territorial public systems and taking into account actual tendencies of the urbanization development in Ukraine, a system of urbanizational courses regulation is proposed. List of main regulators of urbanizational processes in the region is considered.

The results of the analysis. Basing on the peculiarities of the modern interpretation of clusterization processes in the territorial public systems and taking into account barren elaboration, both in domestic and in foreign science, we realize that their aim is to optimize the management of urbanizational processes in the region, especially in the design phase. We suggest to put into circulation the concept of urbocluster.

According to the author, urbocluster is a combination of territorial forms of settlement and economic activities, source of innovations, including specific urban lifestyle and growth generator of modern urban agglomerations. In our opinion, urboclusters should be the main subjects of urbanizational processes regulation in the region. The main mover of the development of modern social urboclusters is actually social urbanization as the expansion of the ways of urban life in the direction to the external peripheral zones, and within the cluster, which, especially in the case of the big city presence in its core is characterized by the significant internal heterogeneity.

It is necessary to distinguish two polar structures in the sphere of urbanization processes – urboclusters and peripheral zones. Characteristic features of the first ones are the presence of one or more «cores» – centers of growth and innovation, and in the second – differentiation and traditionalism. In the peripheral zones there is the domination of rural type of settlement which is unlikely to the urban type, characterized by the deconcentration of population and the networks of farm businesses.

Conclusions and directions of further researches. Thus, the innovative clusterization nature in urbanizational processes determines the actuality of theoretical and methodological foundations of relevant researches and the development of approaches for solving applied problems of urban development at the regional level. At the same time, basing on perspective and predicted nature of urboclusters, it should be taken into account the planning of project and strategic documents as sectoral

Розділ 4 Проблеми управління інноваційним розвитком

and integrated regional structures. In the perspective need to reform the system of administrative-territorial structure and to optimize the management of the relevant urboclusters can arise. Though, the economic importance of innovative structures of regulating urbanization processes in the region is directly dependent on the effectiveness of regulators usage. The elaboration of influence mechanisms is a promising sphere of scientific research.

Keywords: urboclusters, innovative structure, innovative development, regulation, urbanization processes, social urbanization, regulators.

1. Amosha O.I. Formuvannia klasternoi modeli sotsialno-ekonomichnoho rozvytku mista (Formation of the cluster model of social and economic development) [Electronic resource] / O.I. Amosha, K.V. Nekrasova // *Ekonomika budivnytstva i miskoho hospodarstva (Economics of Engineering and Municipal Services.)* – Access mode: <http://prev.donnasa.edu.ua/win/publish/issues/esigh/st02.pdf>.

2. Vazhynskyi F.A. Zarubizhnyi dosvid rozvytku terytorialno-vyrobnychkh system (Foreign experience of territorial production systems development) / F.A. Vazhynskyi, O.O. Zhovtanetska, A.V. Kolodiichuk // *Naukovyi visnyk NLTU Ukraine (Scientific Bulletin NLTU Ukraine)*. – 2007. – Issue 17.3. – P. 141-145.

3. Lysenko I.V. Klasterna kontseptsiiia innovatsiinoho rozvytku ekonomiky rehionu (The cluster concept of region economy innovative development) [Electronic resource] / I.V. Lysenko. – Access mode: http://www.confcontact.com/20111019/2_lisenko.htm.

4. Nahirna V.P. Terytorialna struktura hospodarstva i rozselennia naselennia: retrospektyva i suchasni realii (The territorial structure of the economy and population settlement: retrospective and current realities) / V.P. Nahirna // *Ukrainskyi heohrafichnyi zhurnal (Ukrainian Geographical Journal)*. – 2009. – № 1. – P. 36-41.

5. Sandyha I.V. Klasteryzatsiia ekonomiky yak umova yii rozvytku (Clusterization of the economy as a condition of its development) [Electronic resource] / I.V. Sandyha. – Access mode: <http://intkonf.org/sandiga-iv-klasterizatsiya-ekonomiki-yak-umova-yiyi-rozvitku/>.

6. Symahyn Yu.A. Terytorialnaia orhanizatsiia naseleniia (Territorial organization of population) : textbook for universities / Yu.A. Symahyn. – M. : ITK «Dashkov and Ko», 2005. – 243 p.

7. Stechenko D.M. Upravlinnia rehionalnym rozvytkom (Management of regional development) : textbook / D.M. Stechenko. – K. : Graduate School, 2000. – 223 p.

8. Suchasni urbanizatsiini protsesy: tendentsii ta rehionalna dyferentsiatsiia (The modern urbanization processes: trends and regional differentiation) [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.geograf.com.ua/geoinfocentre/20-human-geographyukraineworld/720suchasniurbanizatsiini-protsesi-tendentsiji-ta-rehionalna-diferentsiatsiia>.

9. Tielietov O.S. Marketynhove zabespechennia klasteryzatsii ekonomiky na rehionalnomu rivni (Marketing providing of economic clusterization on a regional level) / O.S. Tielietov // *Marketynh i menezhment innovatsii (Marketing and Management of Innovations)*. – 2011. – № 1. – P. 176-184.

10. Felenchak Y. Zastosuvannia klasternoho analizu v doslidzhenniakh ryzykiv demohrafichnykh vrat: misto, rehion, derzhava (Use of cluster analysis in studies of the risks demographic losses: city, region, state) / Yu. Felenchak // *Shid: analytical and information journal (East)*. – Special issue – 2011. – № 1 (108). – C. 178-182.

Отримано 10.01.2013 р.